

Az Új Forrás 30 évére

VEKERDI LÁSZLÓ

Monostori Imre az Új Forrás vonzásában

„Dokumentummemoár”-ként definiálja Monostori Imre a Bevezető mondatok-ban új könyvét, kilenc pontos bekezdésbe tömörítve a folyóirat három évtizedes létének – a régiónak az ország történetén belüli helyzetével meghatározott – körülményeit és lehetőségeit, s a helyet és szerepet, ami ezen belül neki magának jutott. Talán két ki-tűnő könyvről nemrégiben írt recenzió is bujkálhatott a meghatározásban: az egyik Gyuris György monográfiáját mutatja be *A „Tiszatáj” fél évszázadáról*, a másik Tüskés Tibor szerkesztői emlékezéseit *A Jelenkor indulásáról*; mindkettő megtalálható Monostori Imre *Rég Múlt?* című 1998-ban megjelent tanulmánygyűjteményében. Ez a tanulmánykötet egyébként is nélkülözhetetlen *Az Új Forrás vonzásában* alaposabb analíziséhez; én azonban itt csak ebből a két recenzióból idézek néhány mondatot, nem az elemzés, hanem csupán két folyóirat-történeti megközelítés szemléltetésének a kedvéért.

„Gyuris György szóban forgó tanulmánya az igen kis számú monografikus feldolgozások közé tartozik, egyszersmind pedig valóban egyedülálló a tekintetben, hogy egy ma is élő irodalmi folyóirat sajtó- és irodalomtörténeti feltárását és feldolgozását adja. Méghozzá a föllelhető dokumentumok, adatok, tények, visszaemlékezések, recenziós szemlék és egyéb fogadástörténeti adalékok (és így tovább) birtokában láthatóan a teljességre való törekvéssel, kiváló filológiai, bibliográfiai és nemkülönben mintaszerűen jó szerkesztői összteljesítményként.”

Tüskés Tibor könyve időben is, attitűdben is távolibb Monostoriétól, akinél még a „mémoire” jelentése is merőben más, kevésbé szubjektív, mint Tüskésnél. De valahogy az Új Forrásról is elmondható valami nagyon lényeges, amiről Tüskés Tibor ír a képzőművészetek és általában a művészetek különböző ágainak folyamatos jelenlétéről az általa szerkesztett *Jelenkor*-ban. „»Mindez – írja Tüskés (és idézi Monostori) – hangsúlyos módon, a lap irodalmi arculatát kiegészítő és gazdagító formában volt jelen a folyóiratban. A mai olvasó talán csodálkozik is azon, hogy milyen sokat és kiemelten foglalkozott a *Jelenkor* zenei kérdésekkel,

József Attila Megyei Könyvtár
Tatabánya, 1999
334 oldal, 1200,- Ft

filmbemutatókkal, a művészeti élet általános és helyi kérdéseivel. De ebben a tág érdeklődésben nem a provincia nagyképűsége, sokat akarása, a mindenbe belekontárkodó kíváncsiság mutatkozott meg, hanem a vidék bátorsága, talán a központnál is nagyobb előnye, merészsége, kezdeményezőkedve.»

„Es itt álljunk meg néhány pillanatra.” Mert nyilvánvaló, hogy a hatvanas évek elején egészen más értelemben (s főleg egészen más „vonzatokkal”) beszélhetünk a „vidék bátorságá”-ról, mint a nyolcvanas vagy a kilencvenes években. De Monostori Imre feltétel nélküli és egészen kivételes elismerése Tüskés Tibor szerkesztői teljesítménye iránt mégis azt mutathatja, hogy a vidék által kijelölt szerkesztői sors és a vidéki helyzet által lehetővé tett szerkesztői feladat vállalásában és felfogásában tulajdonképp nem nagyon sok változhatott.

Éppen ezért vagy ezért is tán találóbbnak (ha persze pontosabbnak nem is) érzem *Az Új Forrás vonzásában* műfaji meghatározására a „dokumentummemoár” helyett az I. rész első mondatát: „Bármennyire is sajátos önkénnyel megközelített folyóiratkrónikát írok, mégsem kerülhetem ki az első évtizedet – amelyben én magam igazából nem voltam jelen, legföljebb egy-két írással – a jelzett periódus végén –, amiből az is következik, hogy semmiféle *belső, szerkesztői* élményem, tapasztalatom, emlékem nincs erről a tíz esztendőről.”

Mert hiszen „mémoire” a krónika is, még ha nem is feltétlenül vagy egyáltalában nem csak személyes tapasztalatokon és élményeken alapuló. A krónikában, legyen amúgy módszereit és stílusát tekintve mégoly sokféle, az élmények és a tapasztalatok személyessége mindig – vagy majdnem mindig – engedelmeskedik – noha soha nem rendelődik alá – a dokumentálható objektivitásának. Éppen ezért különül el olyan élesen a szentek krónikája a legendájuktól, amelyben szükségképpen a szubjektív élmény dominál. Megvan a folyóiratoknak is a maguk legendája, s teljes jogú irodalmi műfaj ez is; de *Az Új Forrás vonzásában*, vagy mutatis mutandis Kőrösi József nagy Valóság-mémoire-ja, *A Valóság rabságában*, nem erről szól, még legszubjektívabb mozzanataiban sem. Erről a mai posztmodern egosztolés-divatban meglehet okosabb lenne hallgatni; meglehet definíciójában Monostori is ezért kerüli műfaji megjelölésként a „krónika” szót, ez azonban mit sem változtat tisztességes krónikás-attitűdjén.

Ez a krónikás-szemlélet jellemzi azt a rövidségében is sokatmondó beszámolót, ahogyan a születő folyóirat illetve irodalmi antológia mögé felvázolja a hirtelenjében ipari nagyvárossá növesztett, vagy inkább tán ipari nagyvárosként megkonstruált Tatabánya politikai és szellemi atmoszféráját; a megye és a város vezetőinek – a szocialista Egyház „méltatlan bár, de hivatalos” szolgálóinak és kiszolgálóinak – elképzeléseit és elvárásait. Ma, amikor a „negyven év”-ből egyenesen kötelező, sőt, az intellektuális jómodorhoz tartozó csupa csúnyára és szörnyűségesre emlékezni, nem kevés „vidéki bátorság” kell hozzá a krónikás objektivitásával emlékezni akkori kisebb-nagyobb vezetőkre, nem mindig és nem feltétlenül csak káros vagy mai hülye szóképzéssel „balliberális” elképzeléseikre, elvárásaikra, cselekedeteikre. És mindezt természetesen az akkori rendszer iránti bármiféle „nosztalgia” nélkül. Csakhogy tudva és tudatosítva, hogy az akkori idők nem azonosak még körvonalaikban sem az akkori rendszerrel vagy pláne a „Párttal”. Embere válogatta akkor is, és a hatvanas évek végének reformvágyaktól áthatott légkörében az értelem és az emberség igényei bőven megelőzhatték a „párthűség”, vagy pláne a „pártfegyelem” akkorra már meglehetősen anakronisztikussá, sőt enyhén nevetségessé vált követelményeit. Az Új Forrás első főszerkesztője, Payer István így emelkedik a lap illetve az antológia születését és indulását vizsgáló

részben állami- illetve pártfeladat végrehajtására kijelölt funkcionáriusból elhivatott szerkesztővé, aki ügyesen építve feletteseinek, mindenekelőtt tán a megye első emberének, Havasi Ferencnek a segítőkészségére és a Párt felsőbb köreiből nem ritka kultúr-sznobizmusára, Sárándi Józseffel együtt – akinek a „megvédése” nem egyszer több fáradozást igényelt, mint egy-egy szám megszerkesztése – önálló, a régió jellegzetességeivel és szellemiségével számoló országos jelentőségű fórumot teremtett. Az *Új Forrás vonzásában* legszebb oldalaihoz tartozik ennek a teremtmény szerkesztői munkájának bemutatása. Helyesebben nem is a bemutatása, mert nem mutatja be vagy pláne nem elemzi Payer István – ahogy mondani szokták – „érdemeit”. A munkatársakról beszél, a szerzőkről, bámulatatosan sok és sokféle szerzőről, mutatóban több oldal kitelne belőlük, jelentéseket közöl, ismertetéseket és mérlegeléseket a lapról, ankétok előadásait. És mindebből együtt alakul ki, önként és önkéntelenül az olvasóban az egykori főszerkesztő alakja, szellemi portréja. Ahogyan például az indulás nehézségeit és szerencsés körülményeit elemzi, egy új nemzedék jelentkezését és *Új Forrásra* találását; vagy ahogyan a rögtön a kezdetekkor kialakult-kialakított rovatokat ismerteti és egymásra vonatkoztatásukat regisztrálja: „a magára talált kritikai rovat az *Új Forrás* saját szerzőit hozta be – könyvek révén – újra a folyóiratba. Pontosan rekonstruálható a tudatos válogatás, amely tehát az *Új Forrást* már antológia korszakában is jellemezte.” Vagy ahogyan Sárándi József szerepét, kulcsszerepét ismerteti: „Frissen végzett bölcsészként kapcsolódott be a szerkesztőség munkájába – Payer István főszerkesztő egyik védenceként, bizalmi embereként. Kevés rokon vonás volt bennük – generációs feszültség annál inkább –, mégis jól együtt tudtak dolgozni. Legfőbb elvük ugyanis azonos volt: a minőség tisztelete és szeretete. Ennyi tulajdonképpen elég is volt a kívánatos szakmai együttműködéshez. Persze Sárándi lázadó volt, Payer »csak« reformer, ez a súrlódási felület is ott volt köztük mindvégig. Payer István nagylelkűségének egyik »gyakorló terepe« éppen Sárándi József védelme volt a helyi, megyei hatalmak idegenkedéseivel, sőt haragjaival szemben. (Főként egy-egy élesebb hangú Sárándi-vers megjelenésekor.) Az is kézenfekvő volt másfelől (és ennek Payer is örült), hogy Sárándi elsősorban a volt bölcsészársait, egyetemi ismerőseit szervezte a lap köré.” Ezt a Sárándi által behozott »nem helyi« szerzőbázist” Payer örömmel fogadta, de arányszerűen ki kellett egyenlítenie „megyei szerzőktől való vagy megyei vonatkozású” írásokkal; s azon belül is mennyi „kiegyenlítésre”, egyensúlyozásra és diplomáciára volt szüksége a lap életben tartásához és fejlesztéséhez! Monostori Imre közli egy 1973-ból való helyzet-elemzését, amelyet a folyóirattá-válás érdekében terjesztett be „Az *Új Forrás* című megyei antológia szerkesztésének tapasztalatai, javaslat az antológia fejlesztésére” címmel. Ehhez a beadványhoz fűzi hozzá – stílusosan – az egyetlen közvetlen értékelését a példás szerkesztőről: „Ebből a beszámolóból, jelentésből alighanem minden egyéb magyarázkodásnál, elemzésnél jobban – és főként »stílusosabban« – élénk tárul Payer István áldozatos, kényszerűségből (a szigorú játékszabályok hiba nélküli betartási kötelezettségéből) fakadó fájdalmas, önmagát is sebző »kétlelkű«-sége. Hiszen pontosan tudom, ezer tapasztalati tény emlékével állíthatom, hogy a mindennapos, tényleges szerkesztői gyakorlatban (még kevésbé magánemberként) P. I. nem volt vonalas, nem volt pártos, nem volt „elvtársias” soha. Éppen hogy mindezek „anti”-ja volt. Mégis eljátszotta a hú alattvaló, a felsőbbbőség hatalmát készséggel elismerő és ahhoz alkalmazkodó szellemi kisember szerepét. Ha kellett. S mindezt – láthatjuk – az *Új Forrásért*, a folyóirat vélt szebb jövőjéért. *E miatt* is hálásak lehetünk neki.” (50.)

A többbit, amiért hálásak lehetünk: az antológia majd folyóirat jelentősebb vállalkozásait (mint amilyen pl. a nemzet-vita, az 1984. áprilisi falu-szám, az 1975. évi cigány-szám, egy-egy szomszéd ország magyar irodalmának a bemutatása), az állandó szerzők és a „húzóemberek” megszerzését és megtartását, az *Új Forrás*-ról szóló értékeléseket és ankétokat – többnyire dokumentárisan is – részletesen ismerteti *Az Új Forrás vonzásában*, filológiai alaposággal és körültekintéssel. „Láthatóan fölerősödött tehát az érdeklődés – összegez a II. rész vége felé Monostori Imre – az *Új Forrás* iránt 1983-ban. Bizonyos, hogy az eltelt utóbbi néhány évben (1979 és 1983 között) a Tatabányán szerkesztett és kiadott, két havonta megjelenő „kulturális, irodalmi és művészeti folyóirat” nagykorúvá vált: azaz természetes módon be tudott tagozódni a magyar szellemi életbe. (Sőt: 1983 derekától már egy ívvel bővítve jelenhetett meg.)

S mindeközben el is surrant csaknem másfél évtized. Erről is szól az a hosszabb interjú, amelyet a megyei újság, a *Dolgozók Lapja* készített Payer István főszerkesztővel.”

Az interjút, módszeréhez híven, teljes terjedelmében közli a könyv, valamint azt a hosszú tájékoztatót is, amelyet 1983 novemberében készített Payer István a megyei pártbizottságnak „a folyóirat működésének tartalmi tapasztalatairól”. Sok mindenre fényt vet ez a beszámoló, s utána „A megyei párt-végrehajtóbizottság 1983. december 9.-i állásfoglalása”; Payer az elért eredmények mellett elsősorban a feladatokat és a gondokat hangsúlyozza, az „állásfoglalás” részint nyugtázza Payer jelentését, főleg azonban a „mi a teendő”-ket sorolja a szokott pártstílusban: „– Tovább kell növelni a szerkesztőség politikai és szakmai érzékenységét, erősíteni a szocialista értékű alkotások mellett elkötelezettségét. Maradéktalanul biztosítsák, hogy az ideológiailag, politikailag vitatható, az erkölcsi normákat sértő alkotások ne jelenjenek meg a lapban.

Határidő: folyamatos

Felelős: Payer István főszerkesztő.”

Még néhány hasonló tennivalóról „foglal állást” a megyei párt-végrehajtóbizottság, s a dátum: 1984. január 3-a, amikor ez a hang és stílus a mából visszatekintve már merő anakronizmusnak lenne vélhető, ha ugyan nem viccnek. Akkor azonban nem az volt, bár azt akkor se lehetett biztosan tudni, hogy mennyire veszi komolyan az ilyesfajta állásfoglalások betűjét a kibocsátó és a kapó. Mindenesetre ez az „állásfoglalás” roppant „stílusosan” készíti elő a III. rész: „A Nagy Gáspár–Nagy Imre-ügy. (1984-1985)” hangulatát.

„1984 májusának első napján – kezdi ezt a személyesebb részt Monostori Imre – szívroham következtében meghal Payer István, az *Új Forrás* tizenöt éven át volt főszerkesztője. A gyász okozta megrendülés és elesettség mellett még egy gondolat gyötör (és hiába hessegetem el, lassan mégis belém ivódik), az ti., hogy alighanem engem tesznek meg főszerkesztőnek. Ezt – Isten látta és látja a lelketem – egyáltalán nem kívántam, hiszen alig képzelhető el kényelmesebb állapot egy kutató szándékú és szenvedélyű ember számára, mint *csak* helyettesnek lenni: azaz húzni ugyan az igát, végezni a napi robotmunkát, ámde gyakorlatilag minden felelősség nélkül. És ez itt a döntő és a legsúlyosabb kérdés. A mindenkori felelőssége. És persze azt is tudtam, hogy a szerkesztőségben belüli – bonyolult összjátékú – már évek óta érzékelhető, „ki kit győz le” típusú feszültségek és személyi ellentétek a temetés után vagy talán egy kicsit később óhatatlanul elő fognak törni. Nos hát ilyen idegi és lelki állapotban mondtam el búcsúztató beszédemet 1984. május 9-én a tatabányai újtelepi temetőben.” A beszéd nagyon pontosan és szépen összegez Payer István emberi és szakmai tulajdonságait; itt csak egyetlen bekezdését emeljük ki: „Nem is értem, hogyan hiányozhat

egy emberből – márpedig Payer Istvánban *nem* volt meg – a két, talán leggyakoribb emberi gyengeség: az irigység és a hiúság. *Mások* sikereinek, eredményeinek nagyon tudott örülni, soha nem láttam, soha nem érzékelttem, hogy egyik vagy másik kollégájára, munkatársára féltékeny lett volna.”

A veszteséget, ami Payer István halálával az *Új Forrásra* és reá magára mint helyettesére személy szerint hárult, felmérte hát Monostori Imre; de a veszélyt, amely a folyóiratot s őt fenyegette, egyebek közt azért is, mert mások, köztük igen magas pozícióban lévő személyek igencsak éltek a Payer Istvánból hiányzó emberi gyengeségekkel, azt aligha mérte, aligha mérhette fel.

Sokszor leírta, sokszor elbeszélte már Monostori az 1984 októberi számban megjelent Nagy Gáspár vers, az *Öröknyár; elmúltam 9 éves* hiteles históriáját; de itt, a folyóirat-krónika hosszú kontextusában megnő az önmagában akár tragikomikusnak is tekinthető történet jelentősége, és igazi mikrohistóriai remeklésként Emmanuel Le Roy Ladurie *Montaillou*-jához, vagy Carlo Ginzburg műfaj-indító könyvéhez, *A sajt és a kukacok*-hoz hasonlóan fényt vet az *Öröknyár* megjelenésének mikrohistóriája az egész rendszerre, fő- és mellékszereplőire, a rendszer fenntartásának és működtetésének bomlasztó hatására, a menekülés itt-ott feltűnő de soha nem szándékosan megtalálható kiskapuira, szinte törvényszerűen a rendszer ellenére megnyíló helyi kiskapuira. Le Roy Ladurie, illetve Ginzburg könyve az Inkvizíció működését mutatja be és modellezi a helyi szervektől és a feljelentőktől fel egészen a legfelső fokokig, el egészen magáig a pápáig; a feljelentés nyomán szükségszerűen beinduló mechanizmusokat, amelyeknek vaskövetkezetességét azonban emberi gyöngeségek és érdekek módosítják, szigorítják vagy esetleg enyhítik. De mindig csak az inkvizíciós ideológia keretein belül; az Egyház vezető szerepe nem csorbulhat. És nem érv, hogy a bűnös az elkövetés pillanatában nem volt tudatában vétkének. Védekezhetett a Montaillou-i paraszt, hogy a befogadott és megvendégelt páztor eretnekségéről mit sem tudott, az Inkvizíció keze lesújtott rá. De történetesen becsülhette a helyi inkvizítor vagy érdeklében állhatott a kímélése, és akkor a mindig felülről elrendelt büntetés a felsőbbség érdekeit nem sértő kereteken belül akár jelentéktelen megrovásig enyhülhetett. *A sajt és a kukacok* hőse, Menocchio is így evickélhetett eretnek tanainak nyílt hirdetése ellenére hosszú évekig, amúgy békés személye és hasznos tevékenysége (molnár volt az istenadta) miatt vétke felett szemet hunyó helyi inkvizítorok árnyékában.

Monostori és Sárándi Nagy Gáspár versében ugyan nem vették észre az eretnekséget; a zaklatott nyár, a lázas tervezés, felkészülés a folyóirattal nyakukba szakadt feladatokra és felelősségre – gyönyörűen leírja Monostori – túlságosan igénybe vette az erejüket és a figyelmüket. De a maguk módján eretnekek voltak ők is, és ezt többé-kevésbé – Sárándi többé, Monostori tán kevésbé – tudták ők maguk is. Monostori – pedig nem olvasta Ginzburg művét, mert amilyen alapos filológus, említene – ugyanazt a védekezést választja, mint Menocchio: adja a meglepődöttet és az ártatlant. S a védekezés, mivel a helyi hatóságok sem kívánták szigorúan kezelni az ügyét, bevált. Ámde Sárándi egy korábbi versével vérig sértette a főinkvizítort, a könyv közli is a verset. „Kétségkívül – kommentálja –: Sárándi itt túl messzire ment, túlságosan is elvetette a sulykot. Aczél megsokallta e legújabb Sárándi-provokációt, miként ez kiderült a további kihallgatásaim során (is). A már említett megyei pártbizottsági első titkár az első forduló első menetében még azt mondotta, hogy Sárándi Józseffel mindketten azonos büntetést kapunk (valamilyen fegyelmet és – nagy bánatomra – prémiummegvonást); néhány nap múlva azonban változtak a kiszabandó büntetés arányai és

az egésznek a mértéke, minősége, jellege is. Az illetékes megyei pártbizottsági osztályvezető (derék fiú volt, sohasem bántott bennünket) már Aczél György személyes utasítását suttogta – négy szemközt persze – a fülemben: »Monostorit csak fenekén kell billenteni, de Sárándit egészen ki kell rúgni.« (Finom, választékos fogalmazás, hiába, Aczél mindig is adott a jó modorra.)»

Azután egy krimibe illő fordulat következik, ami a középkorban vagy a tridenti „kis jégkorszakban” aligha történhetett volna meg: eltűnt s visszacsempésződött a decemberi *Új Forrás* szám egész előkészített kézírata, utóbbi művelet a gyanút fogott és lesbe álló Monostoriék szeme láttára. „Vádlottból hirtelen – határozottan tűnő – vádló leszek (mint annak idején a Reichstag-perben Dimitrov elvtárs), és a megyei pártbizottság illetékes titkára előtt (mellesleg ő sem bántott soha) név szerint is leleplezem a machinátort. Kiderül, hogy emberünk *nem nekik* dolgozik. Ha viszont így áll, erősködöm én, följelentést teszek a rendőrségen. Elvégre vannak tanúim. A megyei pártvezetés – a még nagyobb botrány elkerülése érdekében – *ekkor dönt* a szerkesztőség feloszlátásáról, ami egyúttal jó ürrügy volt arra is, hogy Sárándi József kezébe nyomják a munkakönyvét, teljesítve ezzel Aczél György kívánságát. (Csak a rend kedvéért: Sárándinak természetesen semmi köze a fenti bűntényhez.) Egyúttal – mint amolyan ideiglenes ügyvivőt – a megyei tanács engem biz meg a folyóirat napi ügyeinek az intézésével. Egyben gondoskodik a fegyelmi büntetésem kiosztásáról is.”

Ezután következik a meglepően enyhe fegyelmi határozat szövege. „És itt álljunk meg néhány pillanatra” – nyit a szöveghez és a történetekhez egy két oldalas magyarázatot Monostori Imre. Nekünk azonban Montaigne és Menocchio históriájának az ismeretében nem szükséges megállni; az inkvizíciós procedúrákhoz – márcsak az ideológia mindenhatóságát demonstrálandó is – hozzátartozik a büntetések kiszámíthatatlansága. Ezt azonban mi, eretnekek és inkvizítorok utódai, hajlandók vagyunk elfelejteni. Aminthogy azt is, hogy Galilei pöre óta, Galilei mintaszerű és példamutató helytállása óta szokásos, sőt szinte kötelező – ez is a nagy toszkán egyik kellően nem méltányolt öröksége – védeni a jogtalanul elítélt intellektust, s képviselője mellé állni meghurcoltatásában. Monostori Imre máig érezhető meghatódással regisztrálja, levelek sorának közlésével dokumentálja, hogy milyen sokan keresték meg az *Új Forrás* újraindításának nehéz napjaiban biztatással, erősítéssel, kézírattal, segítséggel, vagy egyszerűen csak együtt érző kézzorítással-összekacsintással. Ez azonban nem azt jelentette – amint Galilei esetében sem –, hogy ezentúl minden „simán” ment volna. „Nehéz hónapok következtek a Nagy Gáspár Nagy Imre-versének országos botránya után. A fenti helyzetképet és vallomást annak idején – értelemszerűen – nem kürtölhettem világgá, ennél fogva egyes írók, a szellemi élet egyes, számunkra mint folyóirat számára fontos képviselői nemigen látták pontosan, hogyan történtek, milyen »szereposztás« szerint zajlottak az események, egyáltalán: mi is történt voltaképpen az *Új Forrás* háza táján. Mindenféle dolgokat *sejtettek*, pletyka szinten tárgyalták is ezeket, de mégiscsak úgy voltak talán vele, hogy majd kiderül, az idő majd kiegyenesíti a kesze-kusza vonalakat. Mindebből az is következett, hogy valahogyan mintha megcsappant volna a jó kéziratok száma, talán működött egy bizonyos óvatosságra hajló biztonsági megfontolás is némely szerzőnél (miként azt a *Tiszatáj* hamarosan bekövetkező szétverése után tapasztalhattuk is.) A nevükre kényes íróemberek ugyanis egyfelől megnézik, milyen környezetben szerepelnek, másrészt nem igen óhajtanak a hatalommal összejátszó szerkesztőségekkel együttműködni. Sárándi József eltávolításának a híre egyébként is visszhangos volt (még Király István is erősködött, hogy odaveszi maga mellé –, de

legalábbis a tanszéki könyvtárba), az én helyzetem úgyszintén ingatag –, és talán még »gyanús« is. Egyszóval nagy volt rajtam az idegi és a morális nyomás.”

Ráadásul egy-két hét alatt teljesen új szerkesztőségi gárdát kellett toborozni, s így csupa újoncokkal folytatni a lapot, s 1985 januárjától – az „események”-től függetlenül – cserélődött a lap borítója is. Az örök vetélytárs-féle megyei lap, a *Dolgozók Lapja* recenziójában éppen ezt a borítócsere-t tűzte tollhegyre; Monostori Imre hosszú és indulatos választ írt, amit azután a szerkesztőség megjegyzésével közölt a *Dolgozók Lapja* főszerkesztője, Gombkötő Gábor.

Ebben a nehéz helyzetben, belső és külső feszültségek közepette nagyon sokat számíthatott az az intellektuális segítőkészség és baráti összefogás, amely 1984 végén és 1985 elején körülvette és segítette az *Új Forrást* és megbízott szerkesztőjét. A könyv sokakat felsorol, levelekkel és fényképekkel, rövid kommentárokkal. Különösen fontos Cs. Varga István – később néhány évre formálisan is megpecsételt – szerkesztői besegítése: Cs. Varga széleskörű ismerettségével, csodálatos szervezőkészségével, fáradhatatlan munkabíráásával, s nem utolsósorban törhetetlen optimizmusával szinte mindeütt ott van, ahol segíteni kell az *Új Forrás* ügyén; Monostori kellőképpen nyugtázza is: „ebben a válságos periódusunkban sokat segített az elszigetelődés elleni evickelésünkben...”, hogy Sárándi József kényszerű kiválásával nem keletkezett végzetessé is válható úr, üresség az *Új Forrásban* és a lap körül, neki is jelentős szerepe volt.” Cs. Varga Pista közvetítésével – „parancsára”, ahogyan írja – kapcsolódott az *Új Forráshoz* Fodor András mindjárt a krízis csúcán hogy aztán elválaszthatatlanul hozzákötődjék a folyóirathoz és szelíd súlyával külön tekintélyt kölcsönözzön neki; s túl ezen azt a jellegzetes, nagyon egyéni és mégis sokakkal megosztható Fodor-sugárzást. Nagyon jól jöhetett ez abban a nehéz pillanatban, M. I. hálája és közeli hű barátsága is mutatja, hogy mennyire jól! És az 1985-ös első *Új Forrás* szám után megnyugtatóként sőt valószínűsítő „lovagga ütésként” jöhetett Ilia Mihály értékelő levele: „...Jó szokásokat, hogy a terepmentokról is mindig adtok valamit, tartásotok meg. Lehet azt úgy csinálni, hogy a valóságos értékekről legyen szó, ne a helyi dilettantizmus kapjon teret. Látom, hogy a tervetekben is van ilyen anyag későbbre. Holló András versei közt sok jót letem, nagyon jó, hogy egy csokorban annyit adtok egy szerzőtől. A *Nyugat* módszere volt és jó módszer volt, mert hosszabb munkálkodást tud megmutatni. El szeretném kérni Hollótól a Kőrösi Csomáról írt versének kézzel írott példányát. Ugyanis Zágony Jenő Sepsiszentgyörgyön gyűjti a Kőrösi Csomára vonatkozó anyagot. Ő az, aki kiadja a KCS bibliográfiát a Kritériumnál. Ha szóval éred Hollót, mond ezt meg neki. De ha jobbnak látod, küldd meg a címét, írok én ebben az ügyben hozzá egy levelet. Itt nagy hó van és nagy hideg. Az egyetem megyeget, kicsit fáradtan kezdtem a második félévet. Grezsa Ferivel jól megvagyunk, ő vette át tőlem a tanszéket.

Szeged, 1985. febr. 11.

Baráti szívvel üdvözlő:

Ilia Mihály

NB! Az impresszumotokból a címnél hiányzik az irányító szám!”

Sorra idézi illetve ismerteti Monostori ebből a sorsfordító 85-ös esztendőből mások leveleit és recenzióit is, regisztrálja a lap iránt megnőtt érdeklődést. Azután összegez: „Az *Új Forrás* iránti figyelem ily mértékű fölerősödésének láttán joggal vetődhet fel a kérdés: vajon nem sokkal inkább *használt-e*, semmint ártott nekünk az *Öröknyár; elmúltam 9 éves* című Nagy Gáspár-vers? Nos, a választ ma már igencsak egyszerű megadni. Természetesen használt. Sokat használt, nagyon is nekünk dolgozott. Először is

– most mindegy, hogy sokan azt hitték: *szándékos, előre megfontolt* közlés volt – körül-
 lengte a lapot az erkölcsi megbecsülés, már ami az akkori magyar szellemi élet velünk
 és nem a fönnálló politikai rendszerrel rokonszenvező nagy táborát illeti. Másodszor:
 nagy hírverést jelentett a lapnak ez a vers, hiszen elterjedt a hír, hogy bezúzták (ami
 csak a megmaradt példányok egy részére volt igaz), így hát fénymásolatban terjesztet-
 ték, főként az egyetemeken. Megélenkül az érdeklődés a többi, a következő számaink
 iránt is. Végül: hosszú éveken át, különösen a »rendszerváltozás« körüli időkben több-
 ször is előkerült, felidéződött a félnyilvánosság, majd a tényleges nyilvánosság előtt is
 ez a vers, s ekkor mindahányszor vele idéződött annak a bizonyos Tatabányán (vagy
 Tatán?, mert ezt azért továbbra is keverték a tisztelt érdeklődők) szerkesztett folyó-
 iratnak, az *Új Forrás*nak a neve és az ide kapcsolható történet is. Ki hogyan tudta, ki
 hogyan ismerte.”

1985. nov. 4-én megint Ilia Mihály köszöntötte elsőként Monostori Imrét „rendes”
 főszerkesztői kinevezése alkalmából.

Mint a mesében három nap egy esztendőnek, úgy számított ez az 1984 októberétől
 tartó egy esztendő az *Új Forrás* történetében és Monostori Imre életében egy egész
 korszaknak, tán épp ezért is szól róla egy egész külön rész, a harmadik. Mindenesetre
 a most szerzett tapasztalatok, kapcsolatok, barátok kísérik most már a folyóiratot
 további útján és változásain keresztül.

A változásokkal lassan, alig észrevehetően megváltozik *Az Új Forrás vonzásában*
 hangja is. Nyugodtabb lesz és filológusibb. A III. rész az 1984–85-ös év mikrohistoriái
 – helyi történekekből országos nagy összefüggésekre utaló – izgalmait felváltja a beszá-
 moló és az elemzés szabályos váltakozása, időnkénti összegzésekkel. A IV. rész: *A késő*
Kádár-korszak éveiben az 1986–1990 közötti időt foglalja össze, a szokott módon,
 a szerzők, a cikkek, a fontosabb sorozatok, a beszámolók, a jelentések, a folyóiratról
 szóló ismertetések és az 1989-es 20 éves évforduló rendezvényeinek tükrében. A renge-
 teg releváns adat és esemény ismertetésével meg sem próbálkozom, inkább idézem
 a főszerkesztő egyik – ritka – személyesebb – vagy mondjuk inkább: „líraibb” – értéke-
 lését: „Levegőhöz jutva, meg föl is érve egy dombocskányi magaslatra, magam is el-
 tűnődöm egy-két dolgon. Eredendő feladatunk volt és maradt – ezt elég világosan
 érzékelem – a helyi, a regionális szellemi értékek közzététele (sőt – még előtte – a lét-
 rehozása, létre hozatása is), a helyismeret, a helyi művelődéstörténet, a helyi képző-
 művészet és az itt termő irodalom arra érdemes termésének a minél szélesebb körű
 nyilvánosság elé tárása. Kezdetől fogva közvetítettük a szlovákiai magyar irodalom
 értékeit is. Állandó kontaktust kívántunk tartani a magyar irodalom egészével. Mint
 szellemi hagyományhoz, egyaránt ragaszkodtunk a Fėja Géza nevével is jelezhető
 radikális, plebejus indíttatású reform-szellemiséghez, másfelől a Németh László nevé-
 vel értelmezhető *európai magyarság* eszményéhez (ezen belül például a »tejtestvérek«
 metafora hétköznapi jelentésrétegéhez: a kelet-közép-európai gondolathoz). És talán
 ami – egy némiképpen más »dimenzió« szerint – a leginkább jellemző az *Új Forrás*
 karakterére, szellemiségére már a kezdetektől, a Payer–Sarándi korszaktól kezdődően:
 ez a folyóirat nagyon tudatosan – persze a maga módján és eszközeivel – mindig is
 részt kívánt venni a magyar szellemi sőt politikai élet *egészét* érintő kérdések fölvetésé-
 ben, »kidajkálásában«, időnként pedig a provokálásában is.”

Ehhez az eredeti karaktert őrző állandó megújuláshoz professzionális alapokra
 épülő lapszerkesztés, új, kipróbált szerkesztők „becsempészése” kellett; Monostori
 sorra bemutatja röviden őket és az általuk gondozott vállalkozásokat, sorozatokat.

„Személy szerint én is „helyrebillenek”, már nem érzem magam se fekete, se másféle báránynak, így szokott ez lenni, ha a dolgok jól mennek. Márpedig ekkor tájt jól mentek. Színvonalas, értékes számok, lendületbe jött könyvkiadás. Ez volt a dolgok veleje.” Ezt a felszabadult hangulatot tükrözi Csató Károly interjúja Monostori Imrével a *Dolgozók Lapjában* 1989. dec. 5-én „A téma a Magyar Írók Szövetsége 1989. végén lezajlott és nagy érdeklődést kiváltó kongresszusa”.

„Így fordulunk tehát 1990-be, amikor még tart ugyan és talán hat is a rendszerváltás kezdete okozta felszabadultság és kiegyensúlyozottság érzése (és jónak minősíthető lapszámokat adunk ki egymás után), ám az is hamarosan érezhető, majd tudatosodik is, hogy mint *folyóirat-szerkesztőknek* egyre nehezebb dolgunk van, lesz. A változás ugyanis szinte egy csapásra megfosztott mindenkit a *politikai tilalmak* megszegése édes gyümölcsének szorongató élvezetétől. Ettől kezdve ugyanis a politika leginkább és többnyire a nagy nyilvánosság előtt zajlott, zajlik, utolérhetetlen tálalásban és sok színű, zamatos körítéssel. Ezek után kit érdekelhetne már például egy bármily keményen „politizáló” vers vagy akármilyen más politikával „feltöltött” *irodalmi műalkotás? Új helyzet állt elő, megbozda megint egy komoly kihívás.* Ezzel a jelenséggel párhuzamosan ugyanakkor oly mértékben és oly riasztó külsőségekkel, tartalmakkal és felületekkel kezd mindent áthatni a politika, a kemény politizálás, és oly mértékben szakad két vagy három részre, táborra a magyar értelmiség csaknem egésze, hogy egy kulturális-irodalmi-művészeti folyóirat kizárólag csak megbízhatóan jó és tartós színvonalával képes megőrizni a *látthatóságát és hallhatóságát* a pártok és kapcsolt részeik rikító jelmezvilágában és bábéli hangzavarában.”

Vagy még úgy sem, tehetnénk hozzá, ha csak egy kicsit vagyunk kevésbé bizakodóak Monostori Imrénél. A diagnózisa azonban kivételesen és szokatlanul pontos; a pártok és kapcsolt részeik rikító jelmezvilágában és bábéli hangzavarában a folyóiratok, öntudatosan vagy sajnálkozva, egyre inkább csak egy zártabb és egyre belterjesebb csoporthoz szólnak, egyre drágábban és egyre nyomasztóbb anyagi gondokkal küszködve. Egy kicsit erről is szól az V. rész: „Fúzióban a József Attila Megyei Könyvtárral, avagy: évente tízszer. (1991–1998)”.

Az *Új Forrás*, ha nyilván nem is könnyen, de végül is sikerrel vette az új nagy kihívást, a piacgazdasági fordulót. Jól látható ez a *Népszabadság* Monostori Imrével készült interjújából, amely a folyóirat Magyar Írószövetségben tartott bemutatkozása előtt készült, 1991. január 28-án. Az interjú több mint fele anyagi-gazdasági-szervezeti kérdésekkel foglalkozik. „Az *Új Forrás* elvált a Lapkiadó Vállalattól és csatlakozott a tatabányai megyei könyvtárhoz. Nincsenek többé főállású munkatársak (még titkárnő sincs), és végre egy kézbe, még inkább egységbe került a szerkesztőség, kiadó, nyomda és a terjesztés egész vertikuma. Nem volt más választásunk, hiszen csak radikális átszervezéssel lehetett olyan drasztikus költségmegtakarítást elérni, amely lehetővé teszi a lap előállítási költségeinek csökkentését, márpedig tény: az *Új Forrás* már harmadik éve ugyanabból a kétmillió forintból gazdálkodik, mintha nem is létezne infláció.” (239.)

A költségek azután a ma már egy vastagabb könyv kiadásához is alig elég összeg többszöröseire ugrottak, de úgy látszik, az *Új Forrás* bírta az iramot, mert 1998. legvégén egy „szerkesztőségi riport”-ban ez olvasható: „– Jó és biztos évünk volt – összegezi Monostori Imre főszerkesztő – az elmúlt hónapokat. Ennek alapjául az szolgált, hogy a szükséges támogatásokhoz hozzájuthattunk. A megyei önkormányzat, a Nemzeti Kulturális Alap és a József Attila Alapítvány értendő ezen. Sikerült megőrizni az

olvasóközönségünket, nőtt az előfizetők száma és a terjesztők havonta több és több példányt rendelnek, ami igazán örvendetes. A lap nem volt veszélyben és igazán jóleső érzés hallani az eltérő szellemi irányultságú vélekedők azonos, pozitív észrevételeit. Ebben az évben tértünk át az új formátumra, amelyik a mai követelményeknek minden vonatkozásban megfelel. – A legfontosabb ebben az átalakításban – mondja Jász Attila költő –, hogy az előállítás nem kerül többbe, mint a korábbiak. Meg tudtuk valósítani azt az ideális esetet, hogy a legrégebbi embléma megőrzésével a legújabb formát produkáljuk.

– Én mindvégig elleneztem – folytatta Monostori Imre –, illetve szkeptikus voltam. Aztán úgy a harmincadik gratulációt fogadván én is elhittem, hogy szép és jó az új külső és belső forma. Rendkívül jelentősnek tartom, hogy minden egyes megjelent példány olvasóra talál. Ha esetleg van maradvány, szakszóval élve remittenda, ami ritkán közelíti meg a száz darabot, azokat is eljuttatjuk az olvasókhöz. Például kiviszszük Erdélybe a magyar iskolákba. A száz forintra tervezett eladási ár szimbolikus. Tipikus bürokrata nézőpont azt vizsgálni, hogy megtérül-e ebből az előállítás vagy sem. Ez egy kulturális szolgáltatás, olyan, mint egy színház vagy egy könyvtár. Azoktól sem várja el senki, hogy anyagilag megtérüljön a tevékenységük, a profitról nem is szólva.”

Az interjúk egyébként is megszorodnak ebben az évben, jeléül talán, hogy az *Új Forrás* „beérkezett”: elfogadottá, sőt keresetté vált a sajtó-rádió körében. A „tévé fokozatig” pedig úgyszólván legfeljebb néhány fővárosi illetve úgynevezett „közellátó” tekintélyes folyóirat juthat; még ha ez a „közellátás” ma ugyanúgy nem is „létezik”, mint egykor a „létezőben” a „cenzúra”.

A cenzúráról különben valószínűleg ez a könyv szól először tisztességesen. Azért nem írom, hogy „őszintén”, mert ez a szó napjainkra végleg? átmenetileg? lejárátódott: ma a legtöbb hazugság többé-kevésbé őszinte. Nem paradoxon ez, hanem pszichológia; vagy ha tetszik, védekezési mechanizmus: az ember a reklámokkal és politikával túltelített környezetben önbecsülésének megőrzése végett megtanulta internalizálni a hazugságot. Mint a „létezőben” a cenzúrát. S ezt az internalizálást csak úgy lehetett ki-védeni, ha valaki – legalább önmagának – bevallotta. De nem éppen ezt teszi Monostori Imre ebben a könyvben? Az öncenzúra nélkülözhetetlen volt; hogyan is lehetett volna másként szerkeszteni egy „szabadság nélküli világban”? „Igen! A cenzor mindig a szerkesztő fejében volt. Ez nagyon eredményesen működött, mert az emberben lecsapódott az elmúlt negyven év tapasztalata. Nem kellett zsandár, besúgó, följelentő, a szerkesztő fejében ott voltak a beépített korlátok. Tudta, meddig mehet el: s ez a ket-tősség már megvalósította a cenzúrát, ez kétségtelen. Mégpedig anélkül, hogy a hatalom beavatkozott volna, vagy állandó, napi ideológiai tanácsadással terhelték volna az embert.

Ez az egész most megszűnt! De ettől nem lesz jobb a magyar irodalom. Nem lesz jobb az *Új Forrás* vagy bármelyik magyar folyóirat!”

És be volt építve a cenzor a szerzők fejébe is, legalábbis azokéba, akik főleg barátai-szerkesztette lapokba írtak. És volt bennük is annyi önirónia, hogy ezt bevallják maguk. Mert micsoda ember az, aki tudatosan veszélybe vagy legalábbis kínos döntésbe sodorja a barátját? Bizony, „így éltünk akkortájt Pannóniában”.

De akkor is, ma is a szerkesztő helyzete a nehezebb. Mert a szerző végül is akár el is tekinthet az olvasóktól – egy idő után egész jól meg lehet szokni –, de a szerkesztőnek mindig figyelnie kell rájuk, sőt órájuk kell elsősorban figyelnie. Ez pedig a nagy

piacgazdasági rendszerváltozással nem lett könnyebb, ellenkezőleg, még nehezebb. Ezt is Monostori fogalmazza meg legtisztességesebben, a tavalyi könyvnap alkalmából készült interjújában, a könyvkiadást szorító-kínzó gondok sorjázása után:

„És az olvasók? Hát igen. Ők az utolsó „láncszem”-ek, ők az utolsók a láncban. Ott állnak leforrázva és elszegényedve. Kik ők? Hogyan vélekednek a fentiekéről? Egyáltalán érdekli-e őket ez a „fentiek”? Vagyis hát a könyves emberek siránkozásai és tiprodásai? Nem azzal vannak-e inkább elfoglalva, hogy a mindennapi robot során és nyomán szorgosan önpusztító evickéléssel valahogyan mégiscsak a lét felszínén maradjanak? Isterjük, tudjuk, persze, hogy tudjuk a választ. Ezért is oly szomorúan lehangolt és lefokozott manapság a magyar irodalom és az olvasók régebben oly meghitt és talán még amolyan véd- és dacszövetséget is alkotó, szinte bensőséges kapcsolata. Az irodalom, a művészet és egyáltalán, a kultúra befogadása, „fogyasztása” egyre inkább luxussá, amolyan különleges hobbivá vált, szinte a szabály – és minő könyörtelen szabály – ellenére létezik és működik még mindig.

Különben is: itt az Internet. Ha kell, ha nem. Ma ez az üzlet. Irdatlanul nagy üzlet. Persze oly módon, hogy óriási tételekben folyik az állami megrendelés. Hovatovább már a fegyver- és a gyógyszerimport olajozottan működő sémája szerint. Mint hallani: jövőre már minden egyes magyar középiskolában, 2000-re pedig valamennyi magyar általános iskolában is hozzáférhető lesz az Internet. Micsoda cinikus blaszfémia: miközben ugyanezen iskolák tanulóinak egyre hatalmasabb tömege *nem tanul meg soha olvasni.*”

Es, tegyük hozzá, miközben 2000-re vagy 2002-re ezeknek az Internetbe bekapcsolt iskoláknak egy része már nem is létezik.

Ez a könyvnap interjú persze elsősorban a könyvkiadó Monostori Imre vélekedéseit summázza, de az Új Forrás füzetek illetve könyvek elválaszthatatlanok a folyóirattól, szervesen kiegészítik, amint a könyv végén, a változó folyóiratborítók fakszimiléi után ott láthatóak sorra a könyvek fedőlapjain is, a *Kötet nélkülől* (1986) el egészen Vasadi Péter *Mézizú vas-áig* (1998). Jó részük a folyóirat sikeres sorozataiból „nőti” könyvvé, mások a régióbeli költők művei vagy antológiái, megint mások tudományos monográfiák és dokumentumkötetek, elsősorban Németh Lászlóról. Mindez azonban a folyóiratkrónika recenziójára inkább már csak azért tartozik, mert némi barátságos vita a könyvek körül is keletkezett a megyei napilappal, s ebből kiderül, hogy az *Új Forrás* története, „legalábbis ahogy én láttam és látom” – írja válaszában a főszerkesztő – már 1995-ben készült vagy elkészült.

Ezt a legutóbbi évtizedről beszámoló V. részt különben is elsősorban dokumentumok képezik, amelyeket kommentárként köt össze a főszerkesztő. Illetve nem igen különíthető el dokumentum és „főszerkesztő”, egy-egy interjú, vagy az évfolyamok elé írt főszerkesztői huszonhat, huszonöt, vagy harmincnégy soros krónikát görgeti tovább. Amit sajnos a szaporodó temetések is: Holló Andrásé, Kollár Istváné, Vaderna Józsefé, Baka Istváné, Fodor Andrásé. Monostori Imre hűséges barát, sorain áthatol a megrendültség. Időbeli eloszlásukkal ezek a temetések mintegy tagolják az évtizedet: 1992, 1995, 1997. S hozzák a krónikába, mint szentek koporsói a katedrálisokba... nehéz megmondani, hogy mit; talán a múlhatatlan mulandóság bánatát? A krónika nyitott műfaj, őrzik a titkait. S talán éppen ezért életlen műfaj, mutathatja az eleven életet, a jövőt. Ahogyan itt például kibontakozik a lapjairól folyóirat – könyvkiadás – tipográfia – könyvtár – Németh László Társaság – iskolák egymással szervesen összefüggő és csak helyi és regionális egységekben megszerveződhet, de nyomban megszerveződéskor

máris távolibb kapcsolatokra törekvő hálózata; a folyóiratnak ez az önnön teljesítménye által önmagán túllépése, ami minden eleven folyóiratot jellemez napjainkban így vagy úgy – a *Természet Világa* például diákpályázataival és iskolajárásaival, a *Tiszatáj* Diákmellékleteivel, a *Forrás Szerelmes földrajzaival*, az *Élet és Tudomány* Diákoldalainak mintegy „felsőbbfokú” és ragyogóan színes „mellékletévé” növelésével, hogy csak egynehány, nékem különösen kedves folyóiratot említsek – a folyóiratnak ez a kiterjedése önmagán túl, az iskola, a könyvtár, az eleven (és megintcsak iskolával kapcsolt) irodalmi társaságok; a mindennapok gondjai és örömei felé: ennek a regisztrálása valószínűleg *Az Új Forrás vonzásában* legaktuálisabb vonzása.

1999. június 7.

